

סקירת ספרות: התפתחות רגשית חברתית בגיל הרך

הגיל הרך: הגדרה

הגיל הרך הוא תקופה בהתפתחות הילד סביב הגילאים 2-6. לתקופה זו מאפיינים התפתחותיים ברורים בתחומים שונים. במהלך התקופה חווים פעוטות מעבר משמעותי מינקות להפיכתם לילדי גן. הם משתכללים מאוד ביכולת להביע את עצמם, מגבשים זהות עצמית נבדלת ועוברים תהליך סוציאליזציה של למידת הכללים החברתיים המקובלים. בגיל הגן ילדים מראים התקדמות גדולה ביכולת הויסות העצמי והחשיבה הסימבולית, כפי שניכר באינטראקציה שלהם עם הסביבה (ארז וטל, 2015). בגילאים אלה מתרחשת גם צמיחה פיזית ניכרת המתבטאת בגובה, במשקל ובהתפתחות מערכת העצבים המרכזית. השינויים הרבים המתרחשים אצל הילד מלווים בהתחזקות מקומם של הפעילות, המשחק והחברות בחייו. יש הטוענים כי השינויים משמעותיים כל כך עד שלמעשה בגיל זה מתקבעת אישיותו של האדם (אפטר, הטב, ויצמן וטיאנו, 2010).

מישורי ההתפתחות

ההתפתחות המשמעותית בגיל הרך מתפרשת על פי תחומים שונים הכוללים התפתחות מוטורית, קוגניטיבית, שפתית ורגשית-חברתית. בכל תחום מקובל מודל שלבים המפרט את המיומנויות והכישורים הספציפיים המתפתחים באופן אוניברסלי וקבוע עבור כל הילדים הנורמטיביים ברחבי העולם (דיין, 2009). בתחום המוטורי מצופה מילדים בגיל הגן לשלוט בהליכה ובריצה וכן להתקדם בביצוע פעולות של מוטוריקה עדינה כמו צביעה וגזירה. בתחום הקוגניטיבי קובע המודל של פיאז'ה כי ילדים בני 3 מתאפיינים בחשיבה קונקרטית ואגוצנטרית ומתקשים בהבנת מושגים מורכבים. בגיל 5 בערך מתפתחת חשיבה ייצוגית יותר המאפשרת תפיסה של מצבים מופשטים ונקודות מבט שונות. כחלק מהבשלת החשיבה הייצוגית מתרחשת בגיל הרך התפתחות בתחום השפתי הדורש הבנה של מערכת סימבולית לציון רעיונות מופשטים. בתקופה זו מתרחב במהירות אוצר המילים ומשתכללת היכולת הדקדוקית והתחבירית. ילדים בני 3 מסוגלים בדרך כלל ליצור משפטים מורכבים ולהביע יחסים סמנטיים מתקדמים (סרוף, קופר ודהארט, 1998). בתחום הרגשי-חברתי, מקובלים שלבי ההתפתחות של אריקסון לפיהם הילד פותר סוגיות רגשיות שונות בהתאם לאיכות האינטראקציה שלו עם הסביבה הקרובה. לפי מודל זה, בגיל 3-5 ילדים נמצאים בשלב היוזמה מול הבושה וזקוקים לחופש פעולה על מנת לבטא את סקרנותם ולפתח תחושת עצמאות ואחריות (אפטר, הטב, ויצמן וטיאנו, 2010).

תיאוריות בהתפתחות רגשית-חברתית

תיאוריות פסיכולוגיות רבות עוסקות בגורמים המשפיעים על התפתחות הילד ומתייחסות בין היתר למאפיינים הייחודיים של הגיל הרך. התיאוריה הפסיכו-אנליטית של פרויד מתמקדת בהתפתחות

הפסיכוסקסואלית של ילדים ומזהה בגיל הרך מעבר משלב אנאלי לשלב פאלי-אדיפאלי. בשלב האנאלי, סביב גיל 3, עסוק הילד בסוגיות של שליטה בצרכים ובסביבתו. השלב הבא בהתפתחות כולל את ההיבט הפאלי של גילוי המיניות לצד הקונפליקט האדיפאלי של קירבה להורה מהמין השני מול תחושת איום מההורה מאותו המין (סרוף, קופר ודהארט, 1998). תיאוריית המזג המתבססת על מחקריהם של תומס וצ'ס, מייחסת מקום מרכזי בהתפתחות ילדים לטמפרמנט המולד המתבטא ברמת פעילות, נטייה להתקרבות או לנסיגה, מצב הרוח הדומיננטי, סדירות, התמדה, מוסחות, סתגלנות, סף תגובה ועוצמת תגובה. הבדלים אלה בין ילדים צעירים מסווג אותם כבעלי מזג נוח, "מתחממים לאט" ובעלי מזג קשה. תינוקות שזוהו כ"קשים" נטו יותר להתפתח כילדים עם בעיות חברתיות והפרעות קליניות שונות (רוזנטל, גת וצור, 2008).

מנגד, תיאוריית ההתקשרות שמה דגש על איכות הקשר עם ההורים והשפעתה על התפתחותם של ילדים. סגנונות ההתקשרות שנמצאו על ידי בולבי אצל תינוקות, רלוונטיים גם להבדלים בין ילדים בגיל הרך. ילד עם סגנון התקשרות בטוח שואף להתאחד עם ההורה ואז חוזר בקלות לחקור את סביבתו. ילד עם התקשרות נמנעת ממעט באינטראקציה עם ההורה ומעדיף להתמקד בפעילויות האחרות. הסגנון האמביוולנטי יגרום לילדים להפגין כלפי ההורה סימנים של היצמדות ועיונות יחד. במקרה של התקשרות לא מאורגנת, ילדים לוקחים על עצמם תפקיד הורי של טיפול בהורה או ניסיון לשלוט בו (ישי-קריין, 2003). השפעת הסביבה מודגשת גם על ידי תיאוריית הלמידה החברתית של בנדורה העוסקת בהתפתחות ילדים מתוך צפייה באחרים. התיאוריה רואה בגיל הגן שלב משמעותי בפיתוח תחושת מסוגלות עצמית בעקבות התקדמות יכולתם של הילדים לחשוב ולפעול בדומה לגדולים (סרוף, קופר ודהארט, 1998).

התפתחות הרגשות הראשוניים

התפתחותם של ילדים בתחום המוטורי, הקוגניטיבי והשפתי משפיעה על יכולותיהם הרגשיות והחברתיות הכרוכות זו בזו. יכולות אלו כוללות התפתחות בהבעת רגשות שונים ובמודעות לרגש של העצמי ושל האחר. החוויות הרגשיות-חברתיות בשנות החיים הראשונות מעצבות במידה רבה את ההתפתחות וההישגים בהמשך. כבר אצל תינוקות קיימים רגשות בסיסיים של פחד, כעס, הפתעה, גועל, שמחה ועצב. בגיל הרך מתפתחת היכולת להביע רגשות באופן מילולי ומופיעים רגשות מורכבים יותר כמו אשמה, גאווה ומבוכה. רגשות אלה מעידים על מודעות עצמית המאפשרת הערכה של ההתנהגות בהתאם לסטנדרטים פנימיים או חיצוניים. סביב גיל 6 גם מתפתחת יכולתם של ילדים להבחין בין הרגש שהם חווים לבין דרך ההבעה וההתנהגות שהם מציגים כלפי חוץ (רוזנטל, גת וצור, 2008). מחקר אמריקאי על ילדי כיתה ב' מצא קשר בין הבעת רגשות לבין מקובלות חברתית, אגרסיביות ומגדר. ילדים דחויים חברתית הביעו יותר רגש של כעס בהבעות פנים ובאופן מילולי מאשר ילדים עם סטטוס חברתי ממוצע. הם הביעו גם יותר שמחה לא מילולית מאשר ילדים אחרים, אך רק במהלך